

De Nederlandse vogelfamilies

Aflevering 4 - Kraaien, spechten, fazanten en duiven

Marcel Boer

Kraaien *Corvidae*

Kraaien of kraaiachtigen zijn een vogelfamilie in de orde van de zangvogels, die tot de intelligentste diersoorten op aarde horen. Ze zijn veel inventiever dan andere vogels en ze hebben een groot brein. De verhouding tussen brein- en lichaamsomvang komt overeen met die van slimme primaten. Een kraai heeft persoonlijkheid en kijkt je aan met een analyserende blik. Kraaien werken intensief samen bij het voedsel zoeken, gebruiken allerlei hulpmiddelen en ze vertonen ingenieus speelgedrag. Dat geldt vooral voor Raven, Roeken en kraaien. Kraaien zijn zelfbewust en ze kunnen zichzelf in een spiegel herkennen. Niet alle vogels kunnen dat. Merels bijvoorbeeld kunnen dat niet. Zij zien hun spiegelbeeld aan voor een rivaal. Raven kunnen met hun snavel wijzen om soortgenoten – vooral van het andere geslacht – ergens attent op te maken. Het maken van dergelijke gebaren, was tot nu toe alleen bekend van mensen en primaten. Dat ook Raven dat kunnen bewijst dat zij over een hoge mate van intelligentie beschikken. Caledonische Kraaien maken zelfs gereedschap op maat om moeilijk bereikbaar voedsel te kunnen bemachtigen. Ze maken takjes met een haakje om larven uit boombast te peuteren. Ze plannen ook vooruit want ze verbergen de takjes om deze later weer te gebruiken. Kraaiachtigen hebben een fabelachtig geheugen. Tijdens de groei naar volwassenheid maken kraaien vrienden en vijanden, die ze zelfs nadat ze deze jaren niet meer hebben gezien, weer herkennen. Een Gaai kan duizenden plekjes onthouden, waar hij eikels heeft verstopt. Raven houden er rekening mee dat ze gezien kunnen worden bij het verstoppert van voedsel, zonder een soortgenoot te zien of te horen. Ze hebben dus het vermogen ‘theory of mind’ om zich een beeld te vormen van wat een ander mogelijk kan zien en mogelijk ook indirect van zichzelf.

De Kauw is de domme neef in de familie, maar nog altijd een stuk slimmer dan andere vogels. Kraaiachtigen hebben zich goed aan de cultuur van de mens aangepast en zich ondanks langdurige en meedogenloze vervolging goed weten te handhaven. Kraaiachtigen hebben ten onrechte een slecht imago. Het is feitelijk volstrekt onjuist dat ze zang- en weidevogelpopulaties in hun voortbestaan bedreigen met het roven van eieren en jongen. De belangrijkste oorzaak van het uitsterven van vogelpopulaties is biotoopvernietiging door de mens; predatie door kraaien bedraagt slechts enkele procenten. Integendeel, kraaien zijn zeer nuttige vogels. Roeken zijn geweldige natuurlijke insectenbestrijders en kauwen en kraaien zijn opruimers van veel menselijk afval zoals patat, maar ook van hondenpoep. Sinds in de nieuwe Flora- en faunawet paal en perk is gesteld aan het onbeperkt afschieten en vangen van kraaien gaat het met de meeste soorten weer beter. In de jaren veertig voorspelde dr. Jac. P. Thijsse nog het verdwijnen van de Ekster door ongebreidelde jacht.

Kraaiachtigen zijn uitgesproken generalisten als het gaat om voedselkeuze en leefgebied. Ze zijn alleseters, eten zowel dierlijk als

De Nederlandse vogelfamilies

Vanaf *het Vogeljaar* 64(2) werden de eerste afleveringen van de serie ‘De Nederlandse Vogelfamilies’, door Marcel Boer gepubliceerd. In deze reeks worden telkens de meest opmerkelijke kenmerken en overeenkomsten van één of meer Nederlandse vogelfamilies beschreven. De artikelen in deze reeks zijn een bewerkte versie van afleveringen die eerder verschenen in het Zaanse vogeltijdschrift ‘de Kieft’.

In de eerste afleveringen werden de zangers besproken en ook alken, duikers, jagers, stormvogels en de Jan-van-gent. Daarna kwamen zwaluwen, vliegenvangers en klauwieren aan de orde. In deze vierde aflevering worden komen kraaien, spechten, fazanten en partridge, duiven en tortels aan bod.

Alle illustraties bij dit artikel zijn getekend door Jos Zwarts.

plantaardig voedsel en passen zich snel aan verschillende soorten leefgebieden aan. Eieren en jonge vogels vormen slechts een gering onderdeel van het menu. Met uitzondering van Ekster en Gaai zijn ze fantastische vliegers en echte luchtacrobaten. Kauwen spelen onnavolgbaar met de wind, met opwaartse luchtstromen, luchtzakken en wervelingen en dat allemaal puur voor de lol. Het verenkleed is voor beide geslachten gelijk. Mannetjes zijn iets forser dan vrouwtjes. De grotere soorten zijn pas in het derde of vierde jaar geslachtsrijp. Onvolwassen en niet gepaarde vogels zwerven vaak in groepjes rond. De meeste kraaiachtigen zijn monogaam en vormen paartjes voor het leven. Paartjes zijn direct te onderscheiden: ze foerageren samen, zitten naast elkaar, kussen elkaar en spiegelen elkaars gedrag. Kauwen en Roeken zijn sociale vogels en zoeken gezamenlijk voedsel, in tegenstelling tot de meer territoriale Eksters en Gaaien.

Kraaiachtigen nestelen in bomen, struiken, op rotswanden of in hollen. De nesten worden hoofdzakelijk gemaakt van takken en aarde als metselspecie en met zacht materiaal bekleed. Gewoonlijk is er maar één legsel met vier tot vijf eieren. Die zijn meestal blauw of groen met olijfgroene of blauwachtige tekenen. De jongen zijn donzig of kaal. Het voedsel wordt door de adulten in de krop meegebracht en opgebraakt. Kraaiachtigen behoren tot de zangvogels. De Raaf is niet alleen de grootste kraaiachtige maar ook de grootste zangvogel. Kraaiengeluid is misschien niet altijd even

mooi, maar wel sfeervol en karakteristiek in een open landschap. Luidkeels pratende Kauwen brengen betonnen steden tot leven en ratelende Eksters veranderen stadtuinjes tot wilde natuur. Een Gaai kan zelfs heel mooi, zacht en teder zingen.

Het verenkleed van kraaiachtigen mag op afstand saai zwart lijken, maar dat is bedrog. Het zwart is meestal diepzwart en prachtig staalblauw glanzend. De Ekster glimt het meest met contrasterend wit en prachtige lange staart. Kortom Kraaien zijn prachtige, nuttige, intelligente, meest interessante maar ook de meest miskende vogels.

Taalkundig zijn de namen treffend, mooi, kort en krachtig: Kraai, Gaai, Kauw, Raaf, Ekster!

Kraaiachtigen komen overal ter wereld voor, behalve in Nieuw-Zeeland en op enkele Polynesische eilanden. De familie van kraaiachtigen telt 128 soorten en bestaat uit twee onderfamilies, namelijk de doorgaans donkergekleurde kraaien (*Corvidae*) en de vaak veel bontere Gaaien (*Garrulinae*).

In Nederland zijn Kauw, Zwarte Kraai, Roek, Raaf, Ekster en Gaai broedvogel, standvogel, doortrekker en overwinteraar. Bonte Kraai en Notenkraai zijn sommige jaren wintergasten. Rond 1950 verbleven in Nederland in de winter nog circa 100.000 Bonte Kraaien uit Noordoost-Europa. Medio 2015 nog maar enkele tientallen. De Noord-Europese populatie is niet verminderd, maar het voedselaanbod, vooral van afval, is daar toegenomen. De Huiskraai is een exoot in ons land. De populatie van enkele tientallen vogels – die afkomstig was van een paartje dat per schip uit Egypte in april 1994 was meegelift naar Hoek van Holland – is inmiddels vernietigd. In Nederland komen kraaiachtigen naast elkaar voor. De Zwarte Kraai is dan de dominante en plundert ook de nesten van andere kraaiachtigen. Door verminderd voedselaanbod op het platteland en toenemende predatie door Haviken verhuizen de laatste decennia steeds meer Kauwen, Eksters, Gaaien en zelfs Zwarte Kraaien van landelijk naar stedelijk gebied. Daardoor lijkt het of hun aantallen toenemen, wat slechts deels het geval is.

Kauw *Corvus monedula*

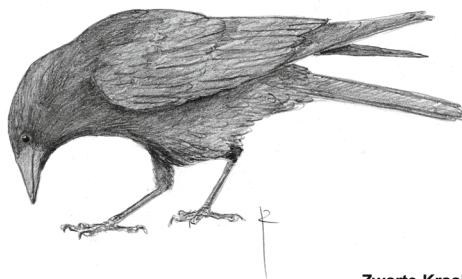
De Kauw is de kleinste kraai en heeft een grijze nek en lichtgrijze ogen. In Europa zijn er verschillende ondersoorten. Loopt en hipt. Meestal in troepen met onder andere Spreeuwen. De vlucht is duifachtig en snel. Tegen de

Kauw.

avond met sterke wind maken ze vaak plezier in groepsverband met acrobatische zweefvluchten, loopings en luchttoimelingen. Ze foerageren in troepen, meestal op velden en weiden naar wormen, insecten, aas en zaden. Maar ze zoeken ook op straten en pleinen naar huishoudelijk afval en hondenpoep. De Kauw is een echte voedselgeneralist en is daardoor succesvol. Voert jongen hoofdzakelijk insecten. Kauwen eten buiten het broedseizoen vooral plantaardig voedsel. Ze komen in Nederland overal voor behalve in grote delen van de Veluwe, Flevoland en Zuid-Limburg. Met circa 200.000 broedparen is de Kauw een talrijke broed- en standvogel. Driekwart van de Kauwen bevindt zich tijdens de broedperiode in de bebouwde kom maar ze foerageren vooral in aangrenzende landerijen. In de winterperiode verblijven deze stadsvogels vooral in het landelijke gebied. In najaar en winter in grote groepen op slaapplekken. Exemplaren uit het noorden trekken in groot aantal door van oktober tot november en van februari tot mei. Bulgarije herbergt de helft van de Europese populatie.

Kauwen kennen ingewikkelde sociale structuren, pikordeverhoudingen, intriges en onderlinge blikken van verstandhouding tussen 'verliefde' stelletjes. Volwassen mannen, herkenbaar aan opvallend zilveren veren aan de kop, zijn het hoogst in rang. Partners zijn meestal gepaard voor het leven. Kauwen zijn holenbroeders, die het liefst in elkaars nabijheid leven, zonder een echte kolonie te vormen. Nestelen vindt plaats in losse kolonies in holle bomen, schoorstenen, in en op gebouwen, in nestkasten en konijnenholen. Ze

Zwarte Kraai.

communiceren ook met hun heldere oogkleur, waarmee ze nestindringers afschrikken. Jonge Kauwen hebben, in tegenstelling tot jonge Eksters, geen aangeboren angst voor vijanden. Bij stadsvogels komt veel partieel albinisme voor. Dat is vaak een gevolg van zeer eenzijdig voedsel. Simpel: van veel witbrood krijg je witte veren! In Nederland is de Kauw vogelvrij verklaard vanwege vermeende schade aan de landbouw. De betekenis van de wetenschappelijke naam *Monedula*, letterlijk 'centenpikker', was in de tijd van Plato heel wat positiever: namelijk met geluk en voorspellende gaven.

Zwarte Kraai *Corvus corone*

Zwarte Kraaien zijn grote kraaien met een geheel zwart verenkleed dat maar weinig glans heeft. Ze zijn nauw verwant met de ondersoort de Bonte Kraai *Corvus cornix*, die vooral in Oost-, Noordoost- en Zuidoost-Europa voorkomt. Vaak komen er ook hybriden voor.

Ze eten op akkers en weiden afval, aas, bessen, zaden en insecten. Op stranden ook garnalen, vissen en mosselen. Ze eten ook eieren

Roek.

en jonge vogels, en vangen soms volwassen vogels of slangen.

De Zwarte Kraai is een talrijke broed- en meestal standvogel van gevarieerd landschap en komt alleen in West-Europa voor. Elders in Europa wordt zijn plaats ingenomen door de Bonte Kraai. In Nederland is de populatie stabiel met circa 85.000 broedparen. Territoriale adulten leven in paren met een sterke onderlinge band. Juveniele en ongepaarde vogels leven in kleine rondzwervende groepen met gemeenschappelijke slaappleatsen, die met name weidevogels kunnen terroriseren. Ze nestelen bij voorkeur hoog in een boom met goed uitzicht rondom.

Roek *Corvus frugilegus*

De Roek is een grote zwartgekleurde kraai en heeft een purperen glans. Adulten hebben door het in de grond wroeten een kale, grijze snavelbasis en steil voorhoofd. Het verenkleed is erg los en ze lopen waggelend met afhangende dijveren (broek). In vlucht hebben ze soepelere en diepere vleugelslagen dan de Zwarte Kraai en ze vliegen meer glijdend. Roeken foerageren in groepen, vaak samen met Kauwen en Spreeuwen. Vooral op wormen, emelten en andere bodeminsecten, maar ook zaden en bessen. Roeken zijn sociale vogels, die het jaar rond samen zijn. Ze eten, slapen en broeden gezamenlijk. Het zijn broed- en standvogels in gemengde agrarische gebieden met weiden en akkerbouw, voornamelijk in het oosten van Nederland. De soort ontbreekt vrijwel in het westen van het land, maar ze worden de laatste jaren ook waargenomen in de Wijde Wormer en onder Hoorn. Oost-Europese exemplaren overwinteren deels hier. In Nederland zijn er circa 50.000 broedparen in circa 950 kolonies, maar dat aantal neemt gestaag af. De laatste

tien jaar is die afname ruim 30%. Waarschijnlijk door minder voedsel als gevolg van de intensieve landbouw.

Ze nestelen vaak in dichte kolonies, ook in gemengde kolonies samen met Blauwe Reigers. De nesten zitten hoog in de kruinen van dicht op elkaar staande boomgroepen in open landschappen. Ook komen ze in het oosten van Nederland voor in boomgroepen op brinken midden in dorpen. Daar geven ze veel overlast door geluid en uitwerpselen.

Raaf *Corvus corax*

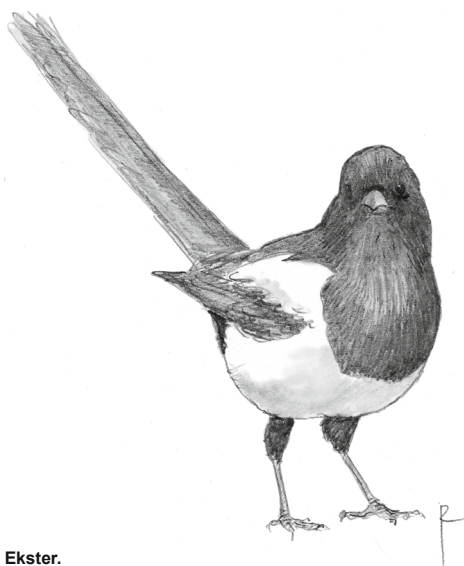
De Raaf is de grootste kraai en heeft een massieve zwarte snavel. In de krachtige rechtlijnige vlucht is een kenmerkende wigvormige staart te zien. Ze hebben een diep paars/groen en glanzend zwart verenkleed. Ze zweven graag en lijken dan wel op een Buizerd. Ze lopen en hippen met hangende keelveren. Raven zijn schuw en waakzaam.

Ze roepen tijdens vlucht en balts met wonderlijke, verdragende geluiden. Het zijn alleseters met voorkeur voor aas. Raven waren in Nederland als broedvogel uitgestorven, maar ze zijn in de jaren zeventig van de vorige eeuw met succes geïntroduceerd op de Veluwe. Nu zijn er circa honderd broedparen. Raven mijden menselijke bebouwing en zwerven in de winter solitair of in kleine groepjes rond. Ze worden dan ook elders in het land waargenomen, onder andere bij de Oostvaardersplassen (veel aas).

Ze baltsen in februari. In de baltsvlucht keren ze zich hoog in de lucht driekwart om hun as. Raven vormen paren voor het leven. Samen bouwen ze grote takkennesten hoog in de vork van een hoge boom. Liefst een naaldboom. Raven werden altijd zwaar vervolgd wegens bijgeloof. Zij zouden namelijk ongeluk brengen!

Raaf.

Ekster.

Ekster *Pica pica*

De Ekster is een middelgrote kraai met contrasterend zwartwit verenkleed. Zij hebben een lange trapvormige staart. Eksters verplaatsen zich op de grond met een zelfverzekerde, iets waggelende loop. Daarbij houden zij de staart vaak omhoog. Ze hippen op twee poten en maken daarbij flinke sprongen. De vlucht is onevenwichtig en onregelmatig met korte glijpauzes. De lange smalle staart dient voor evenwicht en manoeuvreerbaarheid. Door de staart te bewegen en te spreiden wordt ook met andere Eksters gecommuniceerd.

Hun geluid is een krachtig rollend 'tsjak-tsjak', maar in het voorjaar zingt het mannetje ook heel zachtjes, vaak met imitaties van andere vogels. Eieren en jonge vogels vormen slechts enkele procenten van de hoeveelheid voedsel. De Ekster is een talrijke broedvogel en als echte cultuurvolger steeds meer in de buurt van dorpen en steden. Op het platteland komen ze steeds minder voor. Dat komt waarschijnlijk vanwege het grotere voedselaanbod, maar ook om predatoren te mijden. De Ekster is een standvogel, maar hij zwervt in de winter rond. In Nederland bestaat de populatie uit een stabiel aantal van circa 50.000 broedparen. In de jaren veertig van de vorige eeuw voorzag Thijsse nog dat Eksters totaal zouden gaan verdwijnen omdat ze massaal werden afgeschoten. In de broedtijd leven ze in territoriale pa-

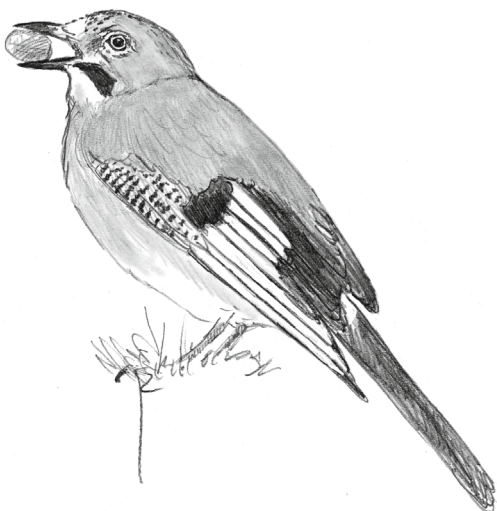
ren, maar in de herfst en in de winter vormen zij kleine, soms grote groepen. Ze bouwen grote overkapte nesten met een zijingang. De binnenzijde van het nest wordt bekleed met klei en kan zo sterk zijn dat een schot hagel er niet doorheen komt. Eksters maken ook speelnesten.

Van Eksters werd gezegd dat ze glimmen-de voorwerpen als sierraden en zilveren theelepeltjes stelen en naar het nest brengen. Proefondervindelijk is bewezen dat deze bewering onjuist is.

Gaai *Garrulus glandarius*

De Gaai is een kleurrijke kraai met een opvallend bontgekleurd verenkleed. Gaaien hebben een moeizame vlucht. Ze vliegen flappend, onregelmatig en in een rechte lijn. Op de grond hippen ze en springen ze. Er zijn diverse ondersoorten. De hese en rauwe schreeuw kan bij alarm aanzwellen tot een oorverdovend lawaai. Bijvoorbeeld bij onraad door uilen of roofvogels in de nabijheid. In tegenstelling daarmee is de zang vaak in groepjes een mengsel van zachte klokkende niet onmuzikale geluiden. In het broedseizoen zijn Gaaien stil.

Gaaie leggen in oktober voor de winter voedselvoorraden van eikels, beukennotjes en tamme kastanjes aan. Zij vervoeren die in de krop (soms wel vijf eikels tegelijk) over afstanden van meerdere kilometers. Het voedsel wordt verstopt in de grond op verschillende plaatsen. Soms worden in het najaar per vogel wel tot 6.000 eikels verstopt. In de win-

Gaai.

ter kunnen ze die feilloos terugvinden. Maar niet alle eikels! Europa heeft zijn meeste eikenbossen hieraan te danken. Gaaien voeren hun jongen ook wel eikelspruiten.

Oorspronkelijk waren het schuwe stand- en broedvogels van bossen met vooral eiken en beuken in de oostelijke helft van Nederland. Nu komen ze ook in parken en tuinen in steden en dorpen voor. Het aantal is stabiel. Er zijn circa 50.000 broedparen in het land. In sommige jaren zijn er grote invasies vanuit Midden- en Oost-Europa, zoals bijvoorbeeld in het najaar van 2010, toen er ruim 100.000 exemplaren waren.

De nesten worden goed verstopt in struiken en bomen en zijn moeilijk te vinden. In de broedtijd leven Gaaien zeer teruggetrokken. Zijn wetenschappelijke naam betekent zoveel als 'voortdurend krassende eikelzoeker'. Het 'Vlaamse' wordt tegenwoordig weggelaten. Die oude naam had niets te maken met Vlaanderen, maar was ontstaan door het verbasteren van 'vlammend'. Een verwijzing naar de felle kleuren van deze vogels.

Spechten *Picidae*

Spechten zijn een familie van kleine tot middelgrote boomvogels, die bijzonder zijn uitgerust om klimmend in bomen voedsel te zoeken en in zelf uitgehakke boomholtes te nestelen. Voor het klimmen beschikken ze over sterke korte poten, krachtige voeten en vier tenen (twee voorwaarts en twee achterwaarts gericht) met scherpe nagels. Ze hebben stijve staartpenen, die als steun dienen bij het klimmen op verticale stammen, en een rechte krachtige beetelvormige snavel met een zeer lange elastische kleverige tong, die opgerold ligt in een dikke schokbestendige schedel. De tong is vastgehecht in het rechterneusgat en splitst daarna in tweeën en gaat onderhuids over de schedel heen naar beide zijden van de nek. Daarna komen de twee delen weer bijeen en komt de tong omhoog onder in de onderkaak en zo in de bek. Een specht kan duizenden keren achtereenvolgend met zijn snavel tegen massief hout beuken met snelheden tot 25 km/h. De snavel van dik sponsachtig bot en het tongbeen fungeren als schokdemper. De meeste mannen hebben rood op hun kop. Sommige soorten hebben ook een rode anaalstreek. Spechten – behalve de Zwarte Specht – hebben een opvallende en kenmerkende diepe golvende vlucht. Dat golvende is het gevolg van een paar stijgende vleugelslagen, dan sluiten ze de vleugels te-

gen het lichaam waardoor ze een stukje dalen. Vervolgens maken ze weer een paar flappende vleugelslagen.

Spechten lopen spiraalsgewijs schokkend tegen boomstammen en takken naar boven. Dan doen ze ook naar beneden, maar niet ondersteboven. Ze blijven rechtstandig. Het voedsel bestaat onder meer uit in hout levende insecten, mieren, hun eieren en larven. De prooien worden met de lange kleverige tong met hoornig uiteinde met weerhaak uit de in het hout gehakte gangen gehaald. Ze eten ook kevers, vliegende insecten, boomzaden en vruchten. Spechten kloppen op het hout om te speuren naar inwendige holtes, waar larven in zitten, maar dat heeft niets te maken met het roffelen.

Bij de meeste soorten fungeert het mechanisch roffelen met de snavel op hout om territoria af te bakenen en partners te lokken. Het roffelen gebeurt vaak op vaste plekken en bij voorkeur op dode, droge takstompen, die een mooie resonantie geven en het geluid versterken. Sommige spechten maken het helemaal bont door op goten, palen, aluminium masten en regenpijpen te roffelen, wat natuurlijk fantastisch klinkt maar wel lekkage kan veroorzaken. Beide geslachten roffelen, soms afwisselend waardoor er een duet ontstaat. De roffelgeluiden verschillen sterk per spechtensoort van helder tot dof en van langzaam tot snel. Behalve door het roffelen laten spechten zich ook horen door heldere kek- en luide galmende lachgeluiden. Spechten laten zich moeilijker zien. Bij naderend onraad verstopten ze zich snel achter de stam.

Spechten hakken jaarlijks nieuwe nestholten maar ze maken ook slaapholten in hout. Beide geslachten hakken gaten. Bij het nesthol wordt de onderkant van het vlieggat mooi glad afgewerkt. Normaal duurt dat een week, maar in een kil voorjaar kan dat wel uitlopen tot vier weken. Daarbij verricht hij het meeste hakwerk en zij ruimt vooral de spaanders op. De Grote Bonte Specht en de Zwarte Specht hakken in hard hout. De Groene Specht, Middelste Bonte Specht en de Kleine Bonte Specht hakken alleen in zacht of vermolmd hout. Spechten weten waar zwakke plekken van houtrot door schimmelaantasting zitten en waar ze dus relatief gemakkelijk een gat kunnen hakken. Ook als er voor mensen aan de stam niets van te zien is. Spechten maken vaak meerdere beginnetjes van holen, die

Grote Bonte Specht.

verlies komt er ook wel een vervolgsgesl. Bij hevige regenval kunnen jongen verdrinken door instromend water. De oude nestholten zijn van groot belang voor andere holbewoners, die zelf geen nesthol kunnen hakken. De meeste soorten zijn broed- en standvogel van vooral oudere bossen. In de winter zwerven ze rond in de buurt van het broedgebied, jongen zwerven meestal wat verder. Bij elk bostype hoort een andere spechtensoort. De Grote Bonte Specht komt in Nederland in alle typen bos voor en is de meest algemene soort. De minder algemene Kleine Bonte Specht, Groene Specht en Zwarte Specht komen alleen in bepaalde bostypes voor. Nieuwkomer de Middelste Bonte Specht neemt snel als broedvogel toe vanuit het zuidoosten. Hij profiteert van het warmer wordende klimaat en het ouder worden van onze bossen, want hij moet het hebben van krakende oude bossen met veel dode bomen. De aanwezigheid van spechten is een indicator voor natuurlijk beheer van oudere bossen.

Grote Bonte Specht *Dendrocopos major*

De Grote Bonte Specht is een spreekw-grote specht met zwart/witverenkleed. Het mannetje heeft een zwarte kruin met rood

vaak door houtrot worden aangetast.

De nestholten zijn onbekleed. De eieren zijn glad, wit en rond. De jongen hebben een harde ruwe plek op de achterzijde van de hiel en bewegen zich op de hele tarsus door de nestholte. De jongen worden hoofdzakelijk gevoerd met opgebraakt voedsel en ver-raden vaak de nestplaats door harde bedelge-luiden. Meestal is er één

legsel, maar bij

achterhoofd. Het vrouwtje heeft een zwarte kruin en een zwart achterhoofd, zonder rood. Juvenielen hebben een rode kruin en lichtrode onderstaart, die in de herfst snel verdwijnt. Er zijn veel ondersoorten.

Roept 'kiek', soms versnellend. Roffelt al vroeg in het voorjaar. De vrij luide roffel is de kortste en snelste van alle spechten met tien tot vijftien slagen per seconde. Ze eten insecten, mieren, hun eieren en larven. Spechten klemmen in de winter dennenappels vast in boomspleten (spechtensmidse) om de zaden eruit te hakken met daaronder op de grond een grote hoop lege dennenappels. Ze eten soms ook eieren en jonge vogels van mezen en andere kleine bosvogels, die in stukjes aan eigen jongen worden gevoerd. Bezoekt in de winter ook voedertafels en hangt aan vetbollen.

De Grote Bonte Specht is de meest voorkomende specht in alle typen bossen, parken en tuinen. Ze komen overal voor waar maar bomen zijn. Het aantal broedparen (circa 60.000) stijgt licht. Het zijn standvogels, maar ze zwerven in het winterhalfjaar in de buurt van het broedgebied. Dan bezoeken ze ook (stads)tuinen.

Hoe luider de roffel, hoe meer vrouwtjes erop afkomen, die dan vechten om een mannetje. Hebben ze elkaar gevonden, dan schudden ze met de kop en vliegen schokkerig van boom tot boom en achtervolgen elkaar spiraalsge-wijs langs stammen en takken. Het broed-territorium bedraagt circa 40 ha. Bomen met een doorsnee van 20 cm zijn al geschikt voor het hakken van een nestholte. De nestingang is circa vijf bij zes centimeter. De holte is 25-30 cm diep, 15 cm breed en meestal op een hoogte van meer dan 3 m. Grote Bonte

Middelste Bonte Specht.

Spechten gebruiken heel soms nestkasten. Jaarlijks wordt een nieuwe nestholte gehakt. Daardoor zijn ze belangrijke leveranciers van nestgelegenheid voor kleine hollenbroeders als mezen, maar ook als verblijf voor vleermuizen. Nestholten van spechten worden op plaatsen waar die voorkomen, ook door Halsbandparkieten gekraakt. Veel jongen worden door Sperwers geslagen.

Middelste Bonte Specht *Leiopicus medius*

De Middelste Bonte Specht is een iets kleinere specht dan de Grote Bonte Specht en verschilt van de juveniele Grote Bonte Specht door het ontbreken van de zwarte wenkbrauwsteep en de kortere snavel. Hij zit ook horizontaal op takken. Deze soort is zwijgzamer dan de Grote Bonte Specht. Het 'kek'-geluid is iets lager. Ze roffelen in het voorjaar uiterst zelden en heel zwakjes.

Ze eten insecten, maar ook boomsappen. In het broedseizoen ook veel bladruisen. Middelste Bonte Spechten foerageren meestal hoog in de bomen. Het zijn broed- en standvogels in Limburg en Noord-Brabant van oudere weelderige loofbossen met open plekken. De populatie is in enkele jaren toegenomen van enkele paren naar circa 150 broedparen. Deze soort is veel moeilijker waar te nemen dan de Grote Bonte Specht, omdat hij veel hoger in de bomen verblijft en veel zwijgzamer is.

Ze hakken het nesthol uit in vermolmd hout, op een hoogte van 1,5 tot 20 m. Het ronde vlieggat is 5 cm in doorsnee. Middelste Bonte Spechten gebruiken bij uitzondering ook natuurlijke holten.

Kleine Bonte Specht *Dryobates minor*

Kleine Bonte Spechten zijn de kleinste Europese spechten. Ze zijn zo groot als een mus. Het mannetje heeft een rode, het vrouwtje een zwarte kruin. Ze vliegen met een diep golvende vlucht en fladderen vaak hoog tussen de takken. De 'kek'-roep is kort en scherp. Ze bakenen territorium af met zang en geroffel. De zang is een hoog en snel 'kie-kie-kie'. De roffel is vrij zwak, snel ratelend en in een constant tempo, als een naaimachine. Vaak zijn twee roffels achtereenvolgens te horen, met daartussen één tot twee seconden pauze. Buiten het broedseizoen zijn ze zwijgzamer en ze worden dan ook weinig waargenomen. Ze eten vrijwel uitsluitend insecten, die ze oppikken van bomen. Ze eten vooral kevers, die ze ook in de vlucht vangen. In de herfst

ook zacht fruit en in de winter ook larven en poppen in het riet. Het zijn talrijke broedvogels van oude loof- of gemengde bossen, maar ze broeden ook in oude boomgaarden en in populieren in de buurt van water. Meestal in boomkruinen. Het aantal broedparen is voornamelijk de oostelijke helft van ons land is het laatste decennium meer dan verdubbeld naar circa 5.000. Ze komen ook voor in de duinstreek. Het gedrag is zeer onopvallend, waardoor ze gemakkelijk over het hoofd worden gezien. Ze zwerven in de winter rond, vaak in gemengd gezelschap van mezen. Soms in het riet.

Het territorium is circa 40 ha. Ze hakken hollen in zacht hout (populier of berk) of in vermolmd stammen. Vaak in of net onder grote zijtakken op een hoogte van één tot twintig meter. De ingang is 4 cm in doorsnee, met een naar onder gebogen tunnel naar 10-20 cm diepe en circa 10 cm brede nestkamer.

Kleine Bonte Specht.

Groene Specht *Picus viridis*

De Groene Specht is een gaagrote smaragd-groene specht. Ze zijn vaak te zien in de sterk golvende vlucht. Ze hippen log en opgericht op de grond en vallen meestal op door hun kenmerkende roep en een helder explosief 'klui-klui' tijdens de vlucht.

Zang: luide lachende reeks van 'klui-klui' is meestal te horen in de ochtendschemering. Zowel mannetjes als vrouwtjes lachen. Ze roffelen zelden, maar wel snel en zacht en circa anderhalve seconde lang.

De soort zoekt dikwijls voedsel op de grond (ook ver van bomen), vooral mieren, hun eieren en poppen, maar ook in bomen en ze graven diepe gaten in mierenholten. De uitwerpselen van de Groene Specht lijken op grijs verbrande sigarettenpeuken. Uitgesproken standvogel. Het is een weer in aantal

Groene Specht.

toenemende broedvogel van open loof- en gemengde bossen, cultuurlandschappen en parken. Het aantal broedparen in Nederland nam af van 7.000 paar in de jaren zeventig van de vorige eeuw tot nu 3.500 paar. Dat was veroorzaakt door afname van mieren (vooral rode wegmieren) en door vergrassing. Ze zitten vaak op de grond en ze zijn schuw en waakzaam. Ook zijn ze gevoelig voor strenge winters, maar ze kunnen zich snel herstellen. De Groene Specht heeft een minder krachtige snavel dan de Grote Bonte Specht. Ze hakken een nestholte in zachte en vermolmden bomen op verschillende hoogtes. Zelden in konijnsholen. Ronde nestingang 6-7 cm, holte 25-50 cm diep en 15-20 cm breed. De nestgang is loodrecht naar beneden en is van onderen het wijdst.

Zwarte Specht *Dryocopus martius*

Dit is de grootste Europese specht. Zo groot en zo zwart als een kraai. Het mannetje heeft een gekuifde vuurrode kruin en het vrouwtje alleen een rode achterhoofdsvlek. De vlucht is gaaiachtig met onregelmatige vleugelslagen en rechtlijnig, alleen kort voor landen is de vlucht golvend. De alarmroep is vaak tijdens de vlucht te horen en is een helder 'kru-kru'. De lachzang is een galmend 'kwook-kwook' en lijkt op die van de Groene Specht. In voorjaar (ook februari) wordt de roffel (1 à 3 s) vaak gecombineerd met lachen. Het is zo luid als een geweersalvo en op kilometers afstand te horen. Het vrouwtje lacht en roffelt ook, maar korter. Zwarte Spechten eten insecten en larven, maar vooral boommieren. Geen boommieren, geen Zwarte Spechten! Veel houtmieren zijn te vinden op kapvlaktes met

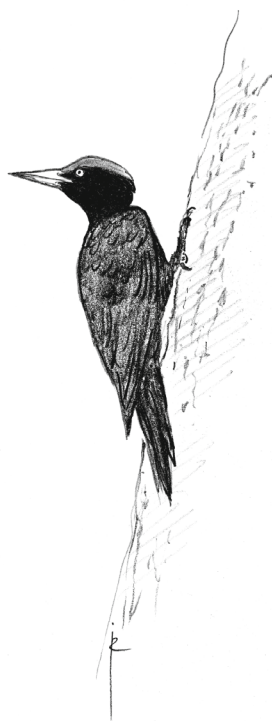
veel rottende boomstobben. Het is een in aantal afnemende broedvogel van hoog gemengd en naaldbos. Ze komen vooral voor op de Utrechtse Heuvelrug, de Veluwe en in Oost- en Zuid-Nederland, met in totaal circa 1.000 broedparen. In de duinen zijn ze verdwenen, waarschijnlijk vanwege de Havik.

Zwarte Spechten hebben een zeer groot territorium van 300 à 400

ha en vormen een paar voor het leven. Zij hakken nestholten uit die jaren achtereenvolgend worden gebruikt. Bij voorkeur doen zij dit in hard hout zoals beuk, op 6-10 m hoogte. Het nestgat is een ovaal van 9 x 12 cm, 15-20 cm breed en 60-100 cm diep. Een paartje houdt er verscheidene hopen op na. In de ene wordt geslapen, in een andere wordt gebroed. Sommige paartjes hakken ieder jaar een nieuw hol, andere om de twee of drie jaar. De Zwarte Specht is vrijwel alleen verantwoordelijk voor alle grote boomholten in een bos. Daarmee zorgt hij voor nestgelegenheid voor Boommarter, Rosse Vleermuis, Mandarijneend, Holenduif, Kauw en Bosuil. Zwarte Spechten worden soms in de eifase uit nieuwe hopen verdreven door Kauwen.

Fazanten en Patrijzen *Phasianidae*

De familie van fazanten en patrijzen bestaat uit loopvogels met een gedrongen lijf en kleine kop. Ze rennen snel en atletisch en vliegen alleen wanneer het niet anders kan. Ze vliegen laag en kort met snelle snorrende vleugelslagen, waarvan het laatste deel, alvorens neer te strijken, met stijve vleugels in glijvlucht. Ze leven bij voorkeur in open gebieden met akkers, gras of riet, in laag

Zwarte Specht.

struikgewas en langs bosranden.

Ze foerageren vooral in de vroege ochtend en avond. Hun voedsel bestaat uit zaden, bessen, vruchten en plantendelen. De jongen foerageren vooral op insecten. Ze nestelen meestal in een door het vrouwtje gemaakt kuilte in de grond. De nestbekleding bestaat uit materiaal, dat de zittende vogel rondom oppikt. Per seizoen hebben ze één legsel met een groot aantal effen olijfgroen getinte eieren met dikke harde schalen. De kuikens zijn nestvlieders, verlaten na een dag het nest en zijn zeer actief. Het vrouwtje leidt ze naar plaatsen, waar voedsel beschikbaar is en wijst het door pikken aan. Waarna de jongen het zelf oppikken. Hun vleugelvoren groeien het snelst, zodat ze pas enkele dagen oud al over korte afstand kunnen fladderen en binnen twee weken kunnen vliegen. Bij grote broedsels gaan gemakkelijk jongen verloren. Ze blijven tot het volgende broedseizoen bij elkaar. Alle soorten zijn geliefde jachtvogels in heel Europa, omdat ze opgejaagd door speciale jachthonden, plotseling opvliegen, wat van jagers uiterste alertheid vraagt om ze te kunnen schieten. Ook hun vlees wordt culinair zeer op prijs gesteld.

In Europa komen verschillende soorten fazanten voor. Het zijn allemaal exoten, die voor de sier of jacht van buiten Europa zijn geïmporteerd en daarna zijn verwilderd. Zoals de gewone Fazant, de Goudfazant, de Zilverfazant, de Koningsfazant en de Lady Amherstfazant. In Nederland komt vrijwel alleen de gewone Fazant in het wild voor.

In Europa komen ook verschillende soorten patrijzen voor, waarvan de meeste wel in Europa hun oorsprong hebben. De Rode Pa-

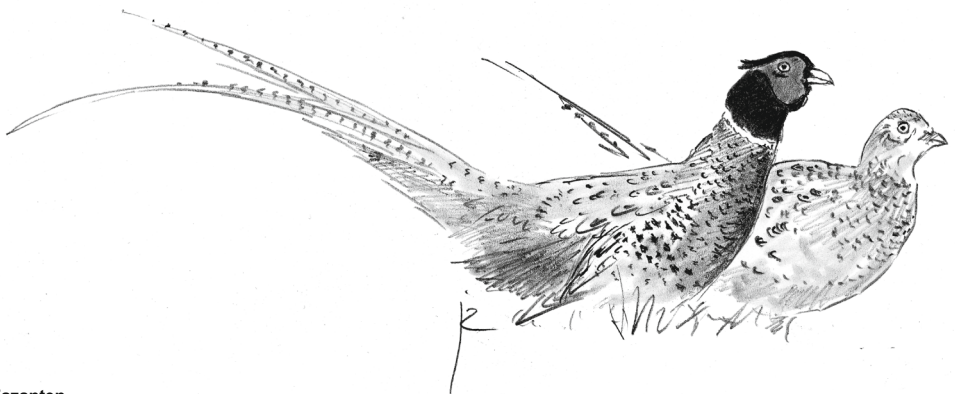
trij, de Steenpatrijs en Barbarijse Patrijs zijn soorten, die in het Middellandse Zeegebied en in bergachtige streken voorkomen en alle tot de *Alectoris* familie behoren. In Nederland komen alleen de gewone Patrijs en de Kwartel voor. De Kwartelkoning behoort tot de familie van de rallen.

Tot deze groep vogels worden ook wel hoenders zoals het Korhoen, het Auerhoen, het Hazelhoen en de verschillende sneeuwhoenders gerekend, maar die horen tot de familie van *Tetraoninae* en komen met uitzondering van het in Nederland bijna uitgestorven Korhoen, hier niet meer voor.

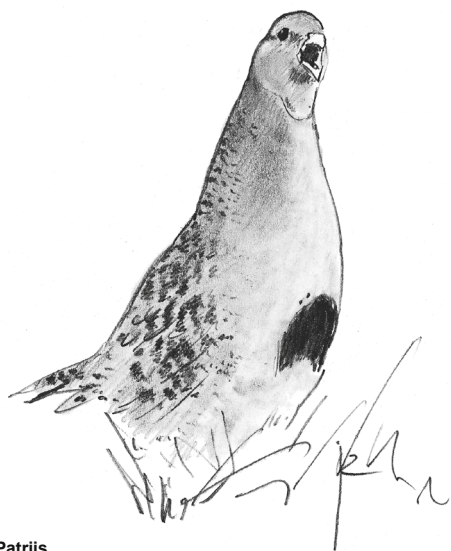
De grond van de Sallandse Heuvelrug, waar Korhoenders voorkwamen, is door de landbouw zo verzuurd dat er onvoldoende insecten waren om te overleven. Herintroductie van Korhoenders is mislukt onder andere als gevolg van predatie door Haviken.

Fazant *Phasianus colchicus*

Fazanten zijn grote loopvogels met een opvallend lange staart. Het mannetje heeft een roodbruin verenkleed met een glanzende groene kop en rondom ogen en snavel een felrode naakte huid. Ook hebben zij kleine oorpluimen. Het vrouwtje is getooid door een stemmig bruingeel verenkleed met zwarte vlekken (goede camouflage). Er bestaan diverse ondersoorten en kleurvarianten. Ze lopen en rennen liever dan dat ze vliegen. Fazanten vliegen, als het dan toch moet, luid roepend en met veel misbaar op. Ze vliegen met een krachtige, lage en niet al te lange vlucht. Fazanten slapen in bomen en struiken. De roep van het mannetje is een luide en ver dragende tweedelige kraaiende roep 'korrk-ok', gevolgd door kortstondig snorrend

Fazanten.

Patrijs.

vleugelgeklapper. Dat is vooral te horen in april en mei. Fazanten roepen vanaf een goed zichtbare zangpost op de grond, een boomstam, hek of struik.

Het zijn talrijke stand- en broedvogels van struiken, bosranden en rietvelden en ze werden in de vorige eeuw in groten getale gefokt en uitgezet voor de jacht. Het aantal broedparen is in Nederland gehalveerd tot 50.000 sinds het fokken voor de jacht verboden is. Hier en daar is de soort zelfs geheel verdwenen.

Een mannetje heeft gewoonlijk twee of meer vrouwtjes. Jongen worden alleen door het vrouwtje verzorgd.

Oorspronkelijk is de Fazant afkomstig uit de Kaukasus en uit het gebied rond de Zwarte Zee en de Kaspische Zee. De soort is waarschijnlijk al door de Romeinen ingevoerd maar pas tweehonderd jaar geleden massaal gefokt voor jacht en vlees. Mag in Nederland – ondanks fok- en uitzetverbod en de sterke afname – toch nog steeds bejaagd worden.

Patrijs *Perdix perdix*

De Patrijs is een kleine gedrongen loopvogel met korte staart. Het verenkleed is bruin/grijs gestreept voor optimale camouflage. Meestal komt deze soort voor in groepjes en indien ze opgejaagd worden vluchten ze rennend weg met opgeheven kop. Of ze vliegen na elkaar op met snorrende vleugels. In het vroege voorjaar (in de baltstijd) kraaien zowel de hanen als de hennen in de ochtend- en

avondschemering. Het geluid is een rappend snel herhaald 'kirk' en is bedoeld om hun territorium te markeren. De Patrijs is een stand- en broedvogel van open landschappen met lage begroeiing zoals graslanden, akkers en stoppelvelden. Door biotoopvernietiging, jacht en intensieve landbouw is het aantal broedparen in Nederland in enkele decennia afgenomen van 250.000 in 1960 tot nu circa 10.000 paar. Dat aantal neemt volgens Sovon Vogelonderzoek Nederland nog steeds af. Waarschijnlijk door chemische onkruid- en insectenbestrijding, waarmee ook het aantal insecten, het voedsel voor de kuikens, is afgenomen. In het oosten van ons land neemt de populatie af doordat daar het landschap letterlijk uitgekleeft en ontdaan is van houtwallen en heggen. In de winter leven ze in groepjes van een of meer paren met of zonder jongen, ook wel kluchten genoemd. De klucht wordt meestal bewaakt door wat mannetjes, die hoog opgericht de omgeving nauwlettend in de gaten houden. Aan het eind van de winter vormen ze paren. De vrouwtjes kunnen een groot aantal eieren leggen (10-20, soms wel 29) en ze maken soms tegelijk gebruik van een nest. De jongen worden door beide ouders verzorgd.

Ook Patrijzen zijn in het verleden gefokt en uitgezet voor de jacht, waardoor er hier en daar kleurverschillen in het verenkleed kunnen voorkomen. De jacht op de Patrijs is sinds 1998 gesloten, maar de soort staat nog steeds als wild in de wetgeving. De sluiting van de jacht kan dus bij herstel van de populatie weer opgeheven worden. Dat zal niet

Kwartel.

snel gebeuren want door de grote afnamen van de populatie staat de Patrijs nu zelfs op de Rode Lijst van bedreigde soorten. De Patrijs was vroeger niet alleen een begeerde jachtbuit maar was ook bij onze grote meesterschilders een geliefde vogel, die talloze malen op stillevens is afgebeeld. Twee patrijzen en andere dode vogels is een bekend werk van Melchior d'Hondecoeter.

Kwartel *Coturnix coturnix*

Kwartels zijn kleine zandkleurig gestreepte loopvogeltjes, die lijken op een heel kleine Patrijs. Ze zijn solitair, behalve tijdens de trek. Het mannetje maakt zich vooral kenbaar van april tot in augustus in de ochtend en avond met de zogenaamde kwartelslag; een snel herhaald ritmisch 'kwik-me-dit', 'kwik-me-dat'. Dat geluid is vooral op warme zomeravonden te horen.

Kwartels zijn in aantal sterk afgenomen. Het zijn variabele broedvogels, vooral in de oostelijke helft van Nederland. Het aantal broedparen bedraagt het ene jaar vijfhonderd, maar kan in het andere jaar door massale invasie soms oplopen tot 10.000. Zuidelijker in Europa broedende Kwartels komen vaak naar ons land om hier een tweede broedpoging te wagen wanneer de broedomstandigheden daar door droogte verslechterd zijn. Door de verborgen solitaire levenswijze en vooral door weg te lopen in plaats van weg te vliegen, zijn de meeste waarnemingen vrijwel alleen op geluid gebaseerd. Het is een langeafstandstrekker en ze trekken in groepjes, vooral in de nacht. De winter wordt doorgebracht in Zuid-Europa en in Afrika tot aan de evenaar. De belangrijkste bedreigingen zijn jacht tijdens de trek en droogte in de zuidelijke broed- en wintergebieden.

Mannetjes roepen in mei of juni om vrouwtjes te lokken. De mannetjes hebben meerdere vrouwtjes, maar laten het broeden en de zorg van de jongen geheel aan de vrouwtjes over. Op akkers gaan door oogstmachines nogal wat broedsels verloren. De soort wordt vooral in Middellandse-Zeegebied intensief bejaagd. In Nederland is de Kwartel een beschermde soort.

Duiven en Tortels *Columbidae*

De duivenfamilie bestaat uit middelgrote, compact gebouwde vogels met volle ronde borst en kleine kop. De relatief zwaar gespierde borst maakt een snelle, meestal rechtlijnige vlucht mogelijk. Daardoor

kunnen ze snel vluchten voor roofvogels, maar zijn anderzijds ook een begeerde prooi vanwege de grote hoeveelheid borstveles. In tegenstelling tot andere vogels kunnen ze water met de snavel opzuigen. Duiven maken kenmerkende koerende geluiden. Duiven van het geslacht *Columba* zijn groter en hebben een brede recht afgesneden of afgeronde staart. Duiven van het geslacht *Streptopelia* (tortelduiven) zijn slanker, kleiner en hebben een lange staart, waarvan de pennen naar het midden trapsegewijs in lengte toenemen. De geslachten zijn uiterlijk gelijk. Mannetjes zijn iets forser.

Duiven foerageren meestal lopend in kleine groepen op open terrein en eten delen van planten, zaden, insecten, wormen en bessen, maar ook brood en etensresten. Met behulp van kleine steentjes kunnen ze harde zaden met hun spiermaag vermalen en met hun sterke maagzuur verteren.

De baltsvlucht van de verschillende duiven bestaat bij de meeste uit klapwiekend (klappen met de vleugels boven de rug) steil omhoog vliegen en met stijve vleugels snel afdalen. Na de paarvorming bewaakt het mannetje het vrouwtje tegen mogelijke rivalen. Het mannetje volgt zijn partner zo kort dat hij vaak over haar staart struikelt en haar bij opvliegen direct volgt. Dat is niet alleen liefde maar vooral keiharde partnerbewaking. Ze nestelen in bomen, struiken, op rotsen maar ook op en in gebouwen en soms zelfs op de grond of in oude nesten van andere vogels. Het slordig gebouwde nest is meestal een dun platform van takken. In bomen en struiken is het vaak zo licht gebouwd, dat de eieren dwars door het nest heen zichtbaar zijn. Het mannetje, dat het nestmateriaal aanbrengt, landt daarbij op de rug van het vrouwtje en geeft dan het materiaal over haar schouder aan. Ze hebben jaarlijks meerdere legsels, dat meestal bestaat uit één tot twee witte eieren. Het mannetje broedt meestal 's nachts, het vrouwtje overdag. De jongen hebben schaars haarvormig dons, waar de kale huid doorheen schemert. De bases van de snavel is gezwollen en zeer gevoelig. De jongen worden de eerste dagen gevoed met een kropafscheiding, de zogenaamde duivenmelk. Enkele dagen voor de jongen uit het ei kruipen, komt bij beide ouders de melkproductie op gang. De binnenlaag van de krop word dikker en een laag huidcellen komt los als een kaasachtige substantie. Deze melk is net als die van zoogdieren rijk aan vetten eiwitten, mineralen

Houtduif.

en afweerstoffen. Als de jongen groter zijn worden ze gevoed met zaden en plantendelen, die ze uit de bek van de ouders pakken. Na het verlaten van het nest worden ze nog enige tijd door de ouders gevoerd. Veel duivensoorten zijn gedomesticeerd, in het verleden voor koeriersdiensten, tegenwoordig voor het vlees, de sier of de vliegspor. De stadsduif is meestal een verwilderde Postduif, welke op haar beurt afstamt van de wilde Rotsduif uit het Middellandse-Zeegebied. Duiven zouden altijd de weg terugvinden doordat ze koersen op het aardmagnetisch veld via ijzerhoudende deeltjes in de bovensnavel en de mogelijke verbinding daarvan met de reukzenuw, maar bewezen is dit niet.

In Nederland kennen we de zeer algemene overall voorkomende Houtduif, de minder algemene Holenduif, de algemeen voorkomende Turkse Tortel en de steeds zeldzamere Zomertortel. De eerste drie zijn in Nederland standvogel, die in de winter in groepen rondzwerven. De Zomertortel is de enige duif die wegtrekt naar Afrika. Met uitzondering van

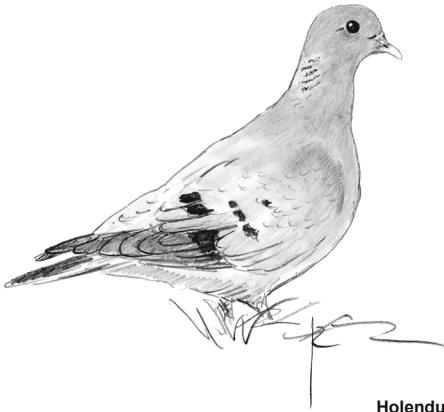
de Zomertortel zijn alle duiven de laatste decennia flink toegenomen door de toename van bomen en parkachtige landschappen in heel Nederland, ook in de steden. In Scandinavië zijn de Houtduif en Holenduif trekvogel, die in oktober in grote aantallen het oosten van ons land passeren op weg naar Frankrijk en Spanje. Duiven zijn mondiaal het meest succesvol in aanpassen en overleven en daarmee de meest voorkomende vogels.

Houtduif *Columba palumbus*

De Houtduif is de grootste duif. Hij heeft een blauwgrijze kleur, een kleine kop en een lang en dik lichaam.

Vooral bij alarm klappen Houtduiven met de vleugels bij opvliegen en bij het landen. In de baltsvlucht stijgen ze met snelle klappende vleugelslagen stijl omhoog en zweven dan weer omlaag met stijve vleugels. De zang is een ritmisch 'roe-koe-koe'. Ze foerageren lopend in bossen en op akkers en weilanden, meestal in groepsverband en eten groene plantendelen, gras, vruchten, bessen, zaden, speenkruidknolletjes, insecten, larven, wormen en slakjes, maar ook harde zaden, beukennoten, eikels, oogstresten, brood en etensresten.

De soort is een zeer talrijke broedvogel (meer dan 500.000 broedparen) en in Nederland standvogel van alle soorten landschappen waar veel of slechts enkele bomen voorkomen, dus ook in de steden. Ze ontbreken alleen in volstrekt boomloze landschappen. De grootste dichtheden komen voor in de oostelijke helft van Nederland. Daar foerageren ze vooral op rogge en haver, maar dat is voor een groot deel vervangen door snijmaïs – als gevolg van EU-subsidies. Tegenwoordig hebben Houtduiven zich ook meer over het westen van Nederland verspreid. Haviken zijn hun geliefde prooi achterna gegaan en zo hebben we in het westen nu ook 'polderhaviken' en hier en daar zelfs 'stadshaviken'. In de broedtijd is de Houtduif territoriaal, maar de soort zwerft de rest van het jaar rond in kleine groepen en trekt in oktober in golven vanuit Scandinavië in zeer grote aantallen van honderdduizenden exemplaren door over een smalle strook in het oosten van Nederland naar Zuid-Europa. Deze duiven vliegen vaak erg hoog. Het hoogste aantal per dag in de Spaanse Pyreneeën is meer dan één miljoen. In Nederland overwinteren tot 100.000 exemplaren afkomstig uit Duitsland en Noord-oost-Europa.

Houtuif.

Tijdens de balts loopt het mannetje luid koerend met opgezette borst en hoofdknikkend rond het vrouwtje. Het paar zit dan ook kopjes gevend en snavels strikend bij elkaar. Vandaar dat duiven symbool staan voor liefde en vrede. Om de aantallen in toom te houden, vanwege oogtschade, mag er tijdens de jachtperiode altijd op Houtuiven worden gejaagd en is er zelfs in het verleden wel een premie op het doden van Houtuiven gezet.

Houtuif *Columba oenas*

De Houtuif is een blauwgrijze duif, die duidelijk kleiner en donkerder is dan Houtuif. Ze hebben geen witte nek- en vleugelvlekken zoals de Houtuif. Houtuiven hebben een snellere vleugelslag en een stabielere vlucht en ze vallen door hun uiterlijk en ook door hun rustiger gedrag, veel minder op dan de Houtuif. Evenals de Houtuif zijn het alleseters. Ze foerageren in kleine groepjes, vaak samen met Houtuiven. Het zijn algemene broedvogels van open landschappen met bomen. De populatie is de laatste decennia toegenomen en is nu stabiel met circa 70.000 broedparen. Het zijn merendeels standvogels, die in de winter in groepjes rondzwerven. Een deel trekt weg. Noordoost-Europese exemplaren zijn talrijke doortrekkers en overwintersaars. Op de broedplaats voeren zij een baltsvlucht uit met in V-vorm gehouden vleugels. Die vlucht lijkt op de baltsvlucht van stadsduiven. Ze broeden bij voorkeur in hollen, vandaar de naamgeving. Ook broeden ze in boomholtes (vooral van Zwarte Specht), nestkasten, muurgaten, konijnenholten, eendenkooien, soms in kleine kolonies. Ze produceren wel vier legfels van één à twee ei-

eren. De nestpredatie, door katten, eekhoorns en marterachtigen, is hoog.

Turkse Tortel *Streptopelia decaocto*

De Turkse Tortel is een kleine slanke beige/bruine duif. Bij opvliegen, in de vlucht en bij neerstrijken is vaak een kenmerkend nasaal 'kwirr' te horen. Bij opwinding een hard nasaal 'meh' (klinkt als lachen). De zang is een snel herhaald dof 'koe-koe-koe'. Vroeg in het voorjaar gemelde Koekoeken blijken in werkelijkheid vaak Turkse Tortels te zijn. Ze foerageren bij voorkeur in de buurt van menselijke activiteiten, in parken en tuinen, bij kinderboerderijen, graanoverslag en op voedertafels.

Het zijn uitgesproken cultuurvolgers die – afkomstig uit Turkije – na 1900 op eigen kracht snel West-Europa hebben gekoloniseerd. Hoewel ze in het verleden hier niet voorkwamen zijn het dus geen exoten. Het eerste broedgeval in Nederland was in de jaren vijftig van de vorige eeuw. Er ontstond een stormachtige toename, tot nu zijn er circa 75.000 broedparen. Het zijn algemene broeden standvogels van vooral stedelijke gebieden. Door toename van Sperwers in steden en dorpen neemt de predatiedruk toe. Mogelijk groeit de populatie niet meer en neemt waarschijnlijk zelfs af. Turkse Tortels trekken ook in klein aantal door.

Ze zijn altijd met z'n tweeën en het paar blijft dicht bij elkaar. Vandaar dat verliefde mensenpaartjes ook tortelduifjes worden genoemd. Turkse Tortels beginnen soms in januari al met broeden en nestelen in bomen, vooral in 'evergreens', soms op gebouwen. Per seizoen zijn er twee tot vijf legfels met drie of twee eieren. Jongen van hetzelfde jaar kunnen al gaan broeden. Daarmee en met het grote aantal broedsels is de Turkse Tortel kampioen voortplanter onder de vogels.

Turkse Tortel.

Zomertortel.

Zomertortel *Streptopelia turtur*

De Zomertortel is een kleine, slanke rossig/beige duif. Zijn vlucht is snel en rechtlijnig, met 'trekkende' vleugelslag. Deze tortels hebben een schuwe levenswijze. Men kan ze, waar ze in Europa nog aanwezig zijn, vaak alleen op afstand, zittend op (telefoon)draden of foeragerend op de grond waarnemen. De zang is een spinnend gesnor vanaf een hogere zitplaats in mei en juli. Dit geluid was vroeger in de zomer overal te horen. Nu alleen nog bij uitzondering.

De Zomertortel foerageert hoofdzakelijk op onkruidranden, weides en akkers op zaden en in struiken en bomen op knoppen en bladeren. Vroeger gebeurde dat vooral op muur en klaver, tegenwoordig meer op tarwe en koolzaad. Soms worden ook slakjes en rupsen gegeten. Foerageert tot wel 10 km van het nest.

In de jaren tachtig van de vorige eeuw waren ze met 50.000 paar nog algemene broedvo-

gel. Nu is dat minder dan 10.000 paar. De populatie neemt jaarlijks nog verder af met 5% en de Zomertortel is een Rode Lijstsoort. Minder graanteelt en minder onkruid in het broedgebied, biotoopafname in het overwinteringsgebied en jachtdruk zijn de voornaamste oorzaken van de afname. Het zijn vogels van parkachtige landschappen en bosranden, duinen, hoogvenen en moerassen. De soort is schuw en leeft verborgen. Vooral in Zeeland, Texel, Wieringen en Flevoland. Zomertortels verblijven hier alleen in de zomer van mei tot en met juli en ze trekken in augustus weg naar de savannes in West-Afrika. Daar waren ze vroeger ook veel talrijker. In Gambia en Senegal werden toen nog groepen van meer dan een miljoen tortels gezien. Er is een flink aantal doortrekkers. Zomertortels worden in Zuid-Europa (jaarlijks twee tot vier miljoen) en op Malta massaal bejaagd (jaarlijks meer dan meer dan 100.000 geschoten duiven). De baltsvlucht is spectaculair. Het mannetje vliegt met gespreide staart steil omhoog, klapt met de vleugels, zweeft langzaam een paar rondjes. Dan zweeft hij in een golfvlucht met opvallende zwart/witte staart naar beneden. Zomertortels nestelen in dichte liefst doornige struiken en bomen, vaak lager dan andere duiven, maar veel beter verstoppt. Daardoor is er waarschijnlijk een lagere predatiedruk dan bij andere duiven.

Een paar brengt jaarlijks nog maar de helft van het aantal jongen groot dan in de jaren zestig van de vorige eeuw.

De naam Zomertortel heeft hij te danken aan de bescheiden zomerse zang, vooral hoorbaar op mooie zomerse dagen. Onze voormalige hoofdredacteur, Jaap Taapken, heeft destijds een succesvol pleidooi gehouden om die naam officieel in te laten voeren. De oude naam was Tortelduif. (red)).

■ M.M.A. Boer, Sternstraat 43, 1531 VM Wormer, e-mail: mmaboer@gmail.com.

het Vogeljaar

**Een uitgave over vogels,
voor en door vogelaars.**

**Al 65 jaar hét tijdschrift over vogels en vogelbescherming.
Neem nu een abonnement!**